

Структурна-сэнсавае ўзаемадзеянне магчымае толькі паміж сінтаксічнай пазіцыяй эліпсаванага выказніка і параўнальным зваротам пры наяўнасці скрытай прэдыкатыўнасці і адсутнасці паралельных кампанентаў.

Падобныя сінтаксічныя ўмовы дазваляюць акрэсліваць кола лексем, якія могуць запаўняць сінтаксічную пазіцыю эліпсаванага выказніка. Скрытая прэдыкатыўнасць падразумявае не толькі агульны прэдыкатыўна-катэгарыяльны план асноўнай часткі сказа і параўнання, а і тоесную семантыку прэдыкатаў асноўнай часткі і параўнальнай. Атрымліваецца, што скрыты прэдыкат у параўнальным звароце больш выразны, напрыклад: *што салдаты стаяць; як цымбальныя струны звяняць*.

Значэнне эліпсаванага дзеяслова рэалізуецца на аснове семантычнай тоеснасці скрытай і эліпсаванай прэдыкатыўнасці. Адсутнасць паралельных кампанентаў падразумявае прамое структурна-сэнсавае ўзаемадзеянне эліпсаванага дзеяслова з параўнаннем.

Структура параўнальных зваротаў не вызначаецца разнастайнасцю: гэта пераважна адзіночныя развітыя або неразвітыя параўнанні, звязаныя са сказам параўнальнымі злучнікамі.

## 2.6 Ускладнена-далучальны тып

Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі дапаўненнямі рэдка назіраюцца ў беларускай мове (2 % ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу, або 82 адзінкі). У адрозненне ад адасобленых азначэнняў і акалічнасцей сінтаксічная пазіцыя адасобленых дапаўненняў фіксаваная (яны размяшчаюцца ў абсалютным канцы сказа), а іх кампенсаторная функцыя магчымая выключна пры далучальнай сінтаксічнай сувязі. Адасобленыя дапаўненні, звязаныя са сказам паясняльна-ўдакладняльнай сувяззю, паясняюць суб'ект або (радзей) аб'ект і ў якасці кампенсаторнага кампанента не выступаюць: *Падлога ў прыхожай таксама пафарбавана. І шпалеры – замест парудзелых абарваных газет* (А. Жук); *У скверы, акрамя птушыных галасоў, нічога* (А. Кулакоўскі); *Цяпер, замест шасейкі, – асфальт, наўзбоч вуліцы незнаёмыя шматпавярховыя блокі* (І. Навуменка); *Замест ягоных твораў – старажытная гісторыя беларуска-расійскага памежжа, лёсы гістарычных персанажаў* («Звезда»).

Паміж адасобленым далучальным дапаўненнем і астатняй часткай сказа выражаюцца пераважна аб'ектныя або абмежавальна-вылучальныя адносіны. Аб'ектныя адносіны характарызуюцца разнастайнасцю: адасобленае далучальнае дапаўненне можа ўказваць на аб'ект сумеснага дзеяння, на далучаемы аб'ект, што проціпастаўляецца далучальнаму, аб'ект з адмоўным значэннем,

аб'ект узаемадзеяння (перцэптыў), дадатковы аб'ект, з дапамогай якога ажыццяўляецца дзеянне, аб'ект маўленчай дзейнасці.

Найбольшай выразнасцю характарызуюцца эліптычныя сказы, дзе ў якасці кампенсаторнага кампанента выступае адасобленае дапаўненне, што ўказвае на аб'ект сумеснага дзеяння. Семантыка такіх канструкцый выразная, паколькі дзейнік і дапаўненне ўзаемадзейнічаюць з выказнікам у роўнай ступені. Немалаважную ролю адыгрывае ў такіх выпадках структурна-сэнсавае ўзаемадзеянне паміж эліпсаваным выказнікам і акалічнасцю з лакатыўным значэннем, якое таксама прадвызначае дзеяслоў з семантыкай руху: *Заўтра тэрмінова ў бальніцу, і абавязкова з кім-небудзь* (Г. Багданава).

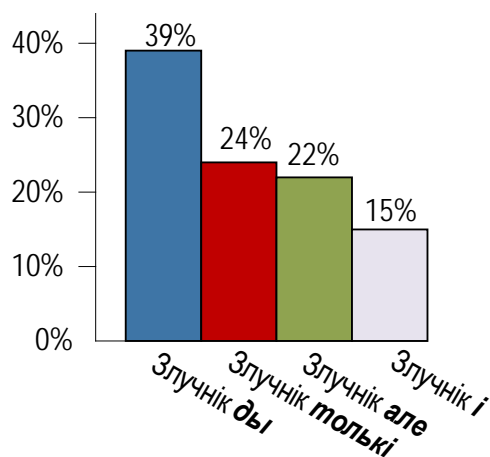
Часам адасобленае дапаўненне ўказвае на дадатковы аб'ект з адмоўным значэннем, які проціпастаўляецца станоўчаму аб'екту: *Пачалася ўборка зернавых. І калгасныя машыны на ток па загуменні, ды не толькі жыта і ячмень, але і пшаніцу* («Прыдняпроўская ніва»). Дапаўненне ў такім выпадку адыгрывае дыферэнцыйную ролю: яно адмяжоўвае аманімічныя формы эліптычных канструкцый з семантыкай руху і перамяшчэння шляхам указання на аб'ектыў.

Сказы, у якіх адасобленае дапаўненне ўказвае на дадатковы аб'ект, што проціпастаўляецца або не адпавядае накіраванаму на яго дзеянню, сустракаюцца ў беларускай мове не вельмі часта. Адасобленае дапаўненне вызначае лексіка-семантычную групу, да якой адносіцца эліпсаваны выказнік: *Старшыня калгаса «Слава» П.А. Сапранкоў пра зорэнне адразу, але не ад саміх удзельнікаў* («Савецкая вёска»); *Не адзіг раз школьнікі пра рэйкавую вайну, але не ад саміх партызан* («Чырвоная змена»).

Адасобленыя далучальныя дапаўненні могуць указваць на дадатковы аб'ект, які абмяжоўвае сферу распаўсюджвання накіраванага на яго дзеяння: *Іван Сямёнавіч увесь час – пра ваенную аперацыю, і ўсё з Пятром* (У. Шынклер). Важную ролю ў функцыянаванні падобных канструкцый адыгрывае семантычнае ўзаемадзеянне асноўнага і дадатковага аб'ектаў.

Структура адасобленых далучальных дапаўненняў самая розная: яны могуць быць адзіночнымі або з залежнымі кампанентамі, могуць утвараць рад аднародных членаў, звязаных паміж сабой рознымі злучнікамі: *ды* (39 %), *толькі* (24 %), *але* (22 %), *і* (15 %) (рысунак 2.25). Спосабы выражэння адасобленых дапаўненняў абмежаваныя. Гэта пераважна назоўнікі (82 %) і займеннікі (18 %) у форме ўскосных склонаў з прыназоўнікамі і без іх.

Характар далучальнай сувязі (паслабленая сінтаксічная сувязь са сказам і вялікая сэнсавая нагрузка) спрыяе таму, што камунікатыўныя і семантычныя ўмовы адасаблення набываюць узмоцнены характар.



**Рысунак 2.25. – Ускладнена-далучальны тып з адасобленымі дапаўненнямі: сродкі сувязі**

Менавіта адасобленае дапаўненне абмяжоўвае кола лексем, здольных за-паўняць незамешчаную сінтаксічную пазіцыю выказніка.

## 2.7 Ускладнена-інтрадуктыўны тып

### 2.7.1 Ускладнена-інтрадуктыўны тып з устаўнымі канструкцыямі

Эліптычныя сказы з устаўнымі канструкцыямі рэдка назіраюцца ў творах мастацкай літаратуры (2 % ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу, або 92 адзінкі). Кампенсаторныя ўласцівасці ўстаўных канструкцый маюць нявыражаны характар і могуць рэалізавацца выключна ў выпадках, калі здольныя маркіраваць эліптычны сказ гэтай семантыкай. Гэта ажыццяўляецца ў выпадках, калі:

– устаўная канструкцыя ўказвае на спосаб дзеяння: *Дзяўчаты і хлопцы (дзе падбегаюць, дзе прыскокаюць) у бок школы* («Настаўнік»);

– устаўная канструкцыя змяшчае лексему, што дубліруе эліпсаваную: *Бабуля ўвесь час – пра даваеннае мінулае пасёлка (а ёй было што расказаць)* («Настаўнік»); *Іван Сідаравіч пра ўсё – з інтарэсам (а слухаць ён любіў)* («Белая Русь»);

– устаўныя канструкцыі, што змяшчаюць лексему, сінанімічную ў адносінах да эліпсаванай: *Дзям'ян з дачкой Анелькай – у Краснагорку (яго ўзяўся падвезці сусед Панцялей)* (А. Кулакоўскі); *Хлопцы дружнай грамадою – у бок Дняпра (а яны любілі прагульвацца вечарамі)* («Мы і час»);

– устаўныя канструкцыі са значэннем мімалётнай заўвагі: *Сляды за хатай (на бяду? на грэх?)* (М. Шабовіч); *А што там з вашаю сястрой? // У сорак во сем. Нечакана. // Відаць, не думала яна... // (Усплыло акно, нібы з туману, // А ці туман усплыў з акна. // Усплыў яе апошні дзённік, // Журботны, як акна праём)* (Я. Янішчыц); *Злева – школа (тут летасць да вясны вучыў дзяцей і Алесь),*